

УДК 347.1

DOI: 10.15587/2523-4153.2022.272415

КЛАСИФІКАЦІЯ ФУНКЦІЙ НОТАРІАТУ

Л. В. Кияниця

The article classifies the notarial functions by defining the concept of "notarial functions", identifies unexplored aspects of the notarial functions, defines the main function of the notary. Both general theoretical and special methods became the methodological basis of the research. The method of comparative analysis makes it possible to define the concept of notarial functions. The dialectical method made it possible to reveal the nature and content of notarial functions, to classify them. It has been clarified, that the law determines that the purpose and, therefore, the final result of the performance of a notarial act is to give legal certainty to rights and facts that have legal significance, and this, in turn, establishes that since the rights or facts are notarized, then they should be recognized by participants in civil legal relations as indisputable and unquestionable. The main role of the notary is established, which is manifested in ensuring non-dispute in civil legal relations. The norms of national legislation, through which the law-defensive and law-protective functions of the notary are implemented, are considered. It was studied which functions complement the notarial function, and which have a different legal nature, as well as what effect the granting of the function of the state registrar to notaries had on the notarial functions. The concept of "notarial functions" is defined as the main directions or types of activity of the notary, which express the role and purpose of the notary in society and the state, its social value and most important features. Notarial functions are classified by the main function (the notarial function, which consists in ensuring non-dispute in civil legal relations and includes law-defensive, law-protective and law-regulatory functions of the notary), derivative functions (registration functions), additional functions (function of the state registrar, subject of primary financial monitoring, mediator, fiscal function)

Keywords: notary, notarial functions, notarial activity, main notarial function, development of notary

How to cite:

Kyianytsia, L. (2022). Classification of notarial functions. ScienceRise: Juridical Science, 4 (22), 57–64. doi: <http://doi.org/10.15587/2523-4153.2022.272415>

© The Author(s) 2022

This is an open access article under the Creative Commons CC BY license hydrate

1. Вступ

В умовах сучасного правового регулювання діяльності нотаріату виникає потреба в класифікації його функцій, визначенні основної та інших функцій для правильного розуміння основних напрямів діяльності нотаріату та доцільності запровадження нових, раніше невластивих нотаріату функцій.

2. Літературний огляд

Нотаріат в регулюванні цивільних правовідносин відіграє значну роль, оскільки сприяє учасникам цих правовідносин у здійсненні їх прав, тому питання функцій нотаріату стало предметом дослідження наукових праць багатьох науковців. В роботі Фурси С. Я., Фурси Є. І. нотаріат відноситься до правоохоронних та правозахисних органів залежно від виконуваних ним функцій, на думку авторів основною функцією нотаріату при здійсненні правоохоронної функції є регулювання нотаріусом прав на стадії їх реалізації [1, с. 12]. Федоренко Т. В. у своїй статті «Нотаріат як форма захисту прав і законних інтересів громадян» визначає, що однією з найважливіших функцій нотаріату є правозахисна функція, яка полягає у забезпеченні дотримання учасниками цивільно-правових відносин чинного законодавства [2], автор спирається на дослідження процедур, які здійснюються нотаріусом при вчиненні нотаріальних дій, і частково торкається питання ролі нотаріату в регулюванні цивільних правовідносин. У статті Долинської М. С. «Функції українського нотаріату: поняття та види» наведені результати попередніх досліджень щодо функцій нотаріату, визначено, що до основних функцій нотаріату відноситься: надання правової допомоги (консультативна), функція забезпечення законності (правоохоронна), правозастосовча (правореалізаційна), попереджувально-профілактична, забезпечення безспірності та доказової сили документів, фіскальна функція [3]. Дякович М. М. статтю «Нотаріат як інститут охорони і захисту прав та ін-

тересів осіб» присвячує дослідженню ролі нотаріату як юрисдикційного органу у здійсненні охорони і захисту прав та законних інтересів осіб, визначається діяльність нотаріату як інституту, який дає можливість громадянам зекономити час та захистити свої права й інтереси, оминаючи довготривалу судову процедуру, шляхом договірною врегулювання правовідносин [4]. Також питанню функцій нотаріату присвячують свої дослідження зарубіжні науковці, так Kristóf Szécsényi-Nagy у статті «New Functions of Hungarian Civil Law Notaries» досліджує зміни, що відбуваються в національному нотаріаті, які передбачають трансформацію функцій нотаріату з сфери офіційного засвідчення документів до сфери безспірного регулювання цивільних правовідносин [5].

При цьому авторами функції нотаріату в основному досліджувалися зі сторони напрямів діяльності, і недостатньо уваги було приділено ролі та призначенню нотаріату в правовій системі України, також часто дослідження функцій торкалося лише повноважень нотаріуса, які реалізуються ним при вчиненні нотаріальних дій, а інші повноваження оминалися або були недостатньо висвітлені. Все це дає підстави стверджувати, що доцільним є проведення дослідження, присвяченого класифікації функцій нотаріату, виходячи з ролі нотаріату в регулюванні цивільних правовідносин та розмежуванню функцій нотаріату відповідно до напрямів діяльності нотаріусів.

3. Мета та завдання дослідження

Метою статті є проведення класифікації функцій нотаріату через конструктивний аналіз змісту поняття «функції нотаріату», встановлення недосліджених аспектів в функціях нотаріату, визначення основної функції нотаріату.

Для досягнення мети були поставлені такі завдання:

1. Визначити поняття функцій нотаріату.
2. Провести класифікацію функцій нотаріату відмежувавши одні функції нотаріату від інших.
3. Визначити основну функцію нотаріату.

4. Матеріали і методи

Методологічною основою дослідження стали як загальнотеоретичні, так і спеціальні методи. Метод порівняльного аналізу дає можливість визначити поняття функцій нотаріату. Діалектичний метод надав можливість розкрити природу та зміст функцій нотаріату, провести їх класифікацію.

5. Результати дослідження та їх обговорення

Насамперед доцільно визначити поняття функцій нотаріату. Для цього з'ясуємо загальноприйняте поняття функції, так відповідно до Словника української мови функція – це робота когонебудь, обов'язок, коло діяльності когось, призначення, роль [6, с. 653]. Крім того, оскільки нотаріат є одним з правових інститутів, що запроваджуються в державі звернемося також до визначення функцій держави та функцій права, отже функції держави – основні напрями або види діяльності держави, які виражають її суть і призначення, роль і місце в суспільстві [7, с. 313], функції права – напрями або види впливу права на відносини суспільні, в них виражається роль і призначення права в суспільстві й державі, його соціальна цінність та найважливіші риси [7, с. 313]. Таким чином шляхом порівняння цих понять ми можемо визначити і функції нотаріату і прийти до висновку, що функції нотаріату – це основні напрями або види діяльності нотаріату, в яких виражається роль і призначення нотаріату в суспільстві й державі, його соціальна цінність та найважливіші риси.

Важливо відзначити, що Закон України «Про нотаріат» прямо не визначає функцій нотаріату, як, наприклад, Закон України «Про прокуратуру» у статті 2 визначає функції прокуратури [8], але з аналізу закону можна виділити основні напрями діяльності нотаріату. Так законом визначено, що нотаріат в Україні – це система органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності (ст. 1) [9]. Отже закон визначає, що метою, а отже і кінцевим результатом вчинення нотаріальної дії є надання юридичної вірогідності правам та фактам, що мають юридичне значення, а це в свою чергу закріплює те, що оскільки права чи факти посвідчені в нотаріальному порядку, то вони мають визнаватися учасниками цивільних правовідносин як безспірні та такі, що не підпадають під сумнів. Через мету з якою вчиняються нотаріальні дії ми можемо визначити і основну роль нотаріату, яка проявляється в забезпеченні безспірності в цивільних правовідносинах, а отже віднести забезпечення безспірності в цивільних правовідносинах до основних функцій нотаріату.

В теорії нотаріального процесу виділяють правоохоронну та правозахисну функцію нотаріату. Так Фурса С. Я. нотаріат відносить до правоохоронних та правозахисних органів залежно від виконуваних ним функцій [1, с. 12].

Як зазначає Фурса С.Я., оскільки нотаріус, застосовуючи норми матеріального і процесуального права, впливає на правовідносини з метою надання їм визначеного законом змісту, то фактично встановлюється ще один критерій правової діяльності – праворегулююча функція нотаріату [1, с. 12]. Однією з функцій нотаріату є визначення дійсних намірів сторін шляхом повідомлення їх про зміст правовідносин, що виникають на підставі посвідчуваної угоди [1, с. 13]. Справді при здійсненні нотаріальної діяльності до нотаріуса звертаються особи для юридичного оформлення чи врегулювання своїх цивільних правовідносин і завдання нотаріуса – встановити волю осіб, що звернулися за вчиненням нотаріальної дії та надати юридичну форму їх правовідносинам шляхом складення відповідного документа, що буде посвідчений нотаріально, чи перевірити відповідність поданого для вчинення нотаріального посвідчення документа законодавству.

Фурса С. Я. зазначає, що нотаріату властива правоаналізуюча функція, нотаріус має право визначати межі дозволеної поведінки в тих правовідносинах, що врегульовані законом, а також коли така регулятивна функція надає можливість для декількох альтернативних варіантів правової поведінки [1, с. 15]. Дійсно нотаріуси у здійсненні своєї діяльності керуються значним обсягом законодавства, для чого зобов'язані постійно підвищувати свій професійний рівень. Таким чином виникає необхідність застосовувати до одних і тих же правовідносин різні норми законодавства, встановлювати, які мають вищу юридичну силу, які лише доповнюють одна одну, де містяться колізії та яким чином це може впливати на наслідки вчиненої нотаріальної дії, застосовувати аналогію права та закону, роз'яснювати ці норми особам, що звернулися за вчиненням нотаріальної дії. Але чи доцільно відносити цю сферу діяльності нотаріуса до функцій нотаріату, адже тут ми розглядаємо не напрям діяльності чи роль нотаріату, а швидше метод, який застосовує нотаріус при здійсненні нотаріальної діяльності.

Для визначення практичного аспекту правозахисної та правоохоронної функцій нотаріату варто розглянути норми Цивільного кодексу України, шляхом застосування яких реалізуються функції нотаріату. Насамперед слід виділити наступні категорії здійснення цивільних прав учасників цивільних правовідносин:

– захист цивільних прав нотаріусом, який здійснюється шляхом вчинення виконавчого напису на борговому документі у випадках і в порядку, встановлених законом (ст. 18) [10]. Таким чином законодавець дозволяє застосовувати спрощений позасудовий порядок захисту однієї зі сторін правочину, в разі порушення іншою стороною взятих на себе зобов'язань шляхом примусового їх виконання. При цьому вчинення виконавчого напису покладається на нотаріуса, який в свою чергу відповідно до передбачених законодавством процедур має встановити чи дійсно взяті зобов'язання не виконані в установлені строки, встановити відсутність зловживань з боку особи, яка звертається за вчиненням виконавчого напису шляхом витребування документів, що доводять безспірність заборгованості, а також документів, що свідчать про повідомлення боржника щодо порушення ним зобов'язань та виникнення у нього боргу з вимогою про виконання ним взятих на себе зобов'язань протягом вказаного у повідомленні періоду. Лише в разі з'ясування нотаріусом з поданих йому документів, що заборгованість існує, а боржник не оспорує наявності у нього боргового зобов'язання, але і не виконує його, може бути вчинений виконавчий напис;

– охорона цивільних прав шляхом встановлення опіки над майном фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою чи фізичної особи місце перебування якої невідомо (ст. 44) [10]. В цьому випадку складається особлива ситуація, коли фізична особа не може захистити свої права як власника майна, а правонаступництво щодо такого майна не настає, оскільки особа вважається живою. Тому для недопущення можливих порушень прав такої фізичної особи нотаріус описує належне їй майно та встановлює над ним опіку [10], призначає опікуна цього майна;

– найбільш поширена в цивільних правовідносинах роль нотаріуса – посвідчення правочинів, і тут виявляється як правозахисна, так і правоохоронна функція нотаріату. Нотаріус має встановити чи дотримані всі норми законодавства при вчиненні правочину, встановити дійсну волю сторін на вчинення саме такого виду правочину та відсутність зауважень до всіх його положень, а також роз'яснити норми законодавства стосовно правової природи та наслідків вчинюваного правочину. Але тут законодавець визначає, що в певних випадках, особливо це стосується цінного майна, нотаріальне посвідчення правочину є імперативною нормою закону, а в певних випадках може здійснюватися за бажанням сторін. Правочин, який вчинений у письмовій формі, підлягає нотаріальному посвідченню лише у випадках, встановлених законом або домовленістю сторін (ст. 209) [10]. Не зважаючи на це нотаріус має дотримуватися всіх правових норм, незалежно від того чи нотаріальне посвідчення встановлено законом, чи того бажать учасники правочину. Відповідно до статті 209 Цивільного кодексу України нотаріальне посвідчення може бути вчинене на тексті лише такого правочину, який відповідає загальним вимогам, додержання яких є необхідним для чинності правочину [10]. Таким чином охороняються права усіх учасників правочину від виникнення спору щодо умов вчиненого правочину, який був посвідчений нотаріально, та надається охорона прав учасникам цивільних правовідносин, оскільки в разі з'ясування нотаріусом відсутності волі однієї зі сторін на вчинення правочину чи інших обставин, які протирічать нормам законодавства, нотаріальне посвідчення на тексті такого правочину не буде

здійснене, а особа, наприклад, відчужувач за договором відчуження майна, збереже своє право власності на таке майно. Але до цього варто додати, що при посвідченні правочинів можливі і захист прав осіб, коли за ч. 1 ст. 51 Закону України «Про нотаріат» нотаріус або посадова особа, яка вчиняє нотаріальні дії, у разі виявлення під час вчинення нотаріальних дій порушення законодавства негайно повідомляє про це відповідні правоохоронні органи для вжиття необхідних заходів [9], тобто з цього моменту розпочинається захист прав особи, проти якої готувалося кримінальне правопорушення. Нотаріус не здійснює безпосереднього захисту прав такої особи, але ініціює його і, на нашу думку, забезпечує необхідні докази (ч. 2 ст. 51 Закону) [9], тому захист прав нотаріусом варто розглядати не тільки в контексті статті 18 Цивільного кодексу України [10], а й під кутом зору кримінального провадження;

– охорона цивільних прав шляхом накладення нотаріусом заборони на відчуження нерухомого майна у випадках видачі свідоцтва про право на спадщину спадкоємцям фізичної особи, яка оголошена судом померлою (ст. 47), при посвідченні спадкового договору (ст. 1307), у разі смерті одного з подружжя, яке склало заповіт подружжя (ст. 1243) [10], а також при посвідченні договору довічного утримання, при посвідченні договору про заставу жилого будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна та в інших випадках, передбачених законом (ст. 73) [9]. Такий вид охорони цивільних прав одного з учасників правочину дозволяє не допустити відчуження майна до виконання іншою стороною правочину взятих на себе зобов'язань.

Крім зазначеного до повноважень нотаріусів відноситься оформлення прав на спадщину (ст.ст. 1269, 1297) [10]. Провадження щодо ведення спадкових справ є чи не найскладнішою процедурою, що відноситься до компетенції нотаріусів, оскільки охоплює значне коло норм права, які його регулюють, зазвичай розтягнуте у часі, оскільки заяву про прийняття спадщини особа може подати практично відразу після відкриття спадщини, а отримати свідоцтво про право на спадщину лише зі спливом шести місяців з дня смерті. При веденні спадкових справ нотаріусом здійснюються перевірки щодо наявності заповіту, кола спадкоємців, наявності осіб, що мають право на обов'язкову частку у спадщині, витребовуються документи, необхідні для видачі свідоцтва про право на спадщину, можуть вживатися заходи до охорони спадкового майна, може призначатися виконавець заповіту [10]. Законодавче забезпечення обов'язкової ролі нотаріуса у веденні спадкових справ викликане тим, що нотаріус як незалежна особа, що надає юридичні послуги, може захистити як інтереси особи, що померла, а саме встановити її розпорядження на випадок смерті, в разі якщо таке було здійснене, та діяти відповідно до цього волевиявлення з урахуванням інтересів осіб, що мають право на спадкування, захищаються права на майно померлої особи та гарантується перехід права власності на нього до спадкоємців, в зв'язку з чим застерігаються випадки незаконного заволодіння майном. Також нотаріус захищає права кожного зі спадкоємців в тій частині, щоб вони могли здійснити своє право на спадкування відповідно до закону, визначає їх коло та обсяг прав, що до них переходять.

Також Законом України «Про нотаріат», зважаючи на приватний характер цивільних прав, встановлені норми, які забезпечують охорону цивільних прав, так нотаріус зобов'язаний зберігати нотаріальну таємницю, навіть якщо його діяльність обмежується наданням правової допомоги чи ознайомленням з документами і нотаріальна дія або дія, яка прирівнюється до нотаріальної, не вчинялась (ст. 8) [9]. Нотаріус зобов'язаний забезпечити зберігання документів нотаріального діловодства та архіву приватного нотаріуса (ст. 14) [9]. Таким чином законом встановлюються дві важливі функції, якими просякнуті всі процедури, згідно яких вчиняються нотаріусом нотаріальні дії, навіть якщо нотаріальна дія не вчиняється. А саме забезпечується право особи на конфіденційність і невтручання сторонніх осіб у здійснення нею своїх цивільних прав, також збереження документів в архіві нотаріуса надає додаткові засоби охорони прав осіб, що зверталися за вчиненням нотаріальної дії, оскільки може або слугувати доказами укладення певного правочину чи вчинення іншої дії, що оформлювалася в нотаріальному порядку, або може стати підставою поновлення документа, який підтверджує складення певного правочину чи підтверджує право, в разі його втрати.

Таким чином ми маємо узагальнене уявлення про функції нотаріату, які реалізуються нотаріусом при здійсненні нотаріальної діяльності, закріплене в національному законодавстві. При цьому цікавим є той факт, що такий же підхід до професії нотаріуса застосовують і нотаріати інших країн, адже відповідно до принципів, схвалених на загальних зборах членів палат нотаріатів Міжнародного союзу нотаріату 8 листопада 2005 року:

Нотаріуси - це професійні службовці, призначені державою для надання достовірності юридичним актам та угодам, що містяться у складених ними документах, та для надання консультацій особам, які звертаються за їхніми послугами, нотаріально засвідчені акти, які можуть стосуватись будь-якого виду юридичних операцій, – це дії, засвідчені нотаріусом, вони зберігаються у нотаріуса в його архіві, при оформленні нотаріальних правочинів нотаріуси зобов'язані постійно дотримуватися законодавства при викладенні побажань зацікавлених сторін та забезпечити їх

відповідність закону, відповідно до публічного характеру своєї діяльності, нотаріус зобов'язаний дотримуватись професійної таємниці [11].

Який можна зробити висновок щодо описаних вище функцій нотаріату – ці функції безпосередньо пов'язані із вчиненням нотаріусами нотаріальних дій, вони є і були історично притаманні нотаріату як в Україні, так і за її межами і складають основу діяльності нотаріату, а також його призначення в суспільстві та державі. Тому виходячи з ролі нотаріату і визначених цивільним законодавством напрямів його діяльності ми можемо визначити, що основною функцією нотаріату є забезпечення безспірності в цивільних правовідносинах, рисами якої є правоохорона, правозахист та праворегулювання при реалізації учасниками (суб'єктами) цивільних правовідносин своїх прав.

Оскільки з часом у нотаріусів з'явилися і інші функції, на сьогоднішній день варто виділити вказану вище функцію в окрему функцію нотаріату – нотаріальну функцію, яка і є основною функцією нотаріату і охоплює правоохоронну, правозахисну та праворегулюючу функції.

Про інші функції, які властиві нотаріусам, мова піде далі. Так, з запровадженням інформаційних систем багато документів, що оформлюються в нотаріальному порядку підлягають реєстрації в електронних реєстрах відразу ж після вчинення нотаріальної дії.

Наприклад, запровадження Спадкового реєстру (Єдиного реєстру заповітів, складених та посвідчених, змінених у встановленому законодавством порядку, заведених спадкових справ та виданих свідоцтв про право на спадщину) стало підставою отримання нотаріусами функції реєстратора зазначеного реєстру. Відповідно до Цивільного кодексу України всі заповіти підлягають реєстрації в Спадковому реєстрі (ст. 1247) [10]. Відповідно до Закону України «Про нотаріат» нотаріуси забезпечують державну реєстрацію заповітів у Спадковому реєстрі відповідно до порядку, затвердженого Кабінетом Міністрів України (ст. 56) [9]. Також відповідно до Положення про Спадковий реєстр реєстрації підлягають спадкові справи [12], що виключає випадки заведення двох чи більше спадкових справ після смерті однієї особи та надає спадкоємцям можливість звертатися до будь-якого нотаріуса за місцем відкриття спадщини, а не як це було раніше – лише до визначеної державної нотаріальної контори. Саме запровадження Спадкового реєстру стало підґрунтям законодавчих змін, які передбачали, що будь-який нотаріус за місцем відкриття спадщини може завести спадкову справу. Спадковий реєстр – це електронна база даних, яка містить відомості про заповіти, спадкові договори, спадкові справи та видані свідоцтва про право на спадщину [13]. Таким чином оскільки в реєстрі міститься інформація про будь-який заповіт, права заповідача щодо його розпорядження на випадок смерті захищені, і у випадку втрати примірника заповіту, складення нового заповіту, нотаріусом яким буде заведено спадкову справу після відкриття спадщини на підставі даних реєстру буде встановлено наявність заповіту та можна буде встановити його чинність. При цьому права спадкоємців за заповітом також захищені, оскільки, незалежно від того чи володіють вони примірником заповіту, при заведенні спадкової справи буде здійснена перевірка за даними реєстру і їм буде повідомлено про можливість отримання дублікату заповіту за місцем його зберігання і вони зможуть реалізувати своє право на спадкування. Особливо це стосується випадків неправомірного заволодіння чи знищення примірника заповіту іншими спадкоємцями, які в разі відсутності заповіту чи наявності іншого, вже нечинного заповіту, могли отримати право на спадкування. Важливо відзначити, що реєстрація заповіту відбувається відразу ж після вчинення нотаріальної дії безпосередньо нотаріусом, який її вчинив, і це в свою чергу надає додатковий захист прав учасників цивільних правовідносин. Отже нотаріус виконуючи функцію реєстратора Спадкового реєстру гарантує захист прав як заповідача так і спадкоємців, що сприяє забезпеченню безспірності цивільних правовідносин. В такому ж порядку нотаріуси виконують функції реєстратора Єдиного реєстру довіреностей, Реєстру аграрних розписок.

Хоча в юридичній науці склалося уявлення, що ці функції відносяться до правил ведення нотаріального діловодства, і є лише цифровізацією вчинених нотаріальних дій, так існує думка, що нотаріальне діловодство у своєму розвитку пройшло шлях від особистого підпису нотаріуса і прикладення печатки до запровадження інформаційних (комп'ютерних) технологій [14, с. 513], з цим не можна погодитися на тій підставі, що по-перше законодавство визначає тут роль нотаріуса як реєстратора, а по-друге метою запровадження реєстрів є не лише фіксація вчинення нотаріальної дії, що собою несуть правила ведення нотаріального діловодства, а забезпечення можливості встановлення факту вчинення певної дії, наприклад, заповіту, встановлення його дійсності і таким чином забезпечення захисту прав учасників цивільних правовідносин, а також достовірності вчиненої нотаріальної дії на основі даних цих реєстрів.

Окремо слід відзначити надання нотаріусам функції державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, яка здійснюється внаслідок вчиненої нотаріальної дії з нерухомим майном, об'єктом незавершеного будівництва. Відповідно до Цивільного кодексу України право власності на нерухоме майно виникає з моменту державної реєстрації такого права (ст. 334) [10]. Таким чином в разі посвідчення нотаріусом договору, що передбачає перехід права власності на нерухоме майно в день нотаріального посвідчення договору, для захисту прав набувача за таким договором має бути забезпечена нерозривність в часі між моментом укладення та нотаріаль-

ного посвідчення договору і моментом переходу права власності на нерухоме майно. Так відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» нотаріус у результаті вчинення нотаріальної дії з нерухомим майном, об'єктом незавершеного будівництва, що має наслідком набуття, зміну чи припинення речових прав, їх обтяжень одночасно зі вчиненням такої нотаріальної дії, самостійно формує та реєструє заяву про державну реєстрацію прав та проводить державну реєстрацію прав (ст. 31²) [15]. Отже покладаючи на нотаріуса обов'язок здійснення функції з державної реєстрації законодавець визначає додаткові способи захисту прав учасників цивільних правовідносин від можливих негативних наслідків, що можуть настати у разі відтермінованого переходу права власності, як, наприклад, смерті відчужувача за договором і розриву внаслідок цього моменту переходу права власності.

Особливе значення вказаних функцій полягає у тому, що вони безпосередньо пов'язані з вчинюваною нотаріальною дією, надають додаткове забезпечення цивільних прав, а також не передбачають виникнення інших правовідносин, і здійснюються лише як наслідок вчиненої нотаріальної дії. Такі реєстраційні функції можна виділити в окрему групу нотаріальних функцій, які походять від вчинюваної нотаріальної дії і визначити їх похідними функціями.

З іншої сторони слід розглянути функції, якими наділені нотаріуси, але які безпосередньо не пов'язані з вчиненням нотаріальної дії. Так, відповідно до Закону України «Про нотаріат» на нотаріусів законом може бути покладено вчинення інших дій, відмінних від нотаріальних, з метою надання їм юридичної вірогідності (ст. 1) [9]. Такі функції, зокрема, покладено на нотаріусів Законом України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» та Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань», які визначають, що державним реєстратором є нотаріус [15, 16]. І тут варто відмежовувати функції нотаріуса, покладені на нього цими законами, які передбачають вчинення реєстраційних дій в результаті вчинення нотаріальної дії та функції державного реєстратора, які виконуються нотаріусом за заявами фізичних чи юридичних осіб щодо реєстрації нерухомого майна, об'єкта незавершеного будівництва або юридичної особи, фізичної особи - підприємця. В першому випадку, як уже було сказано вище, функція є похідною і лише доповнює нотаріальну функцію та надає додатковий захист, в другому ж випадку, нотаріус виступає як і будь-який інший державний реєстратор суб'єкта державної реєстрації прав. Така роль є невласивою нотаріату і негативно впливає на його природу. Оскільки в цьому випадку нотаріус позбавлений можливості визначати волю і дійсні наміри учасників цивільних правовідносин, а лише має визначити чи дотримані вимоги до документів, що подаються для державної реєстрації.

Новою для нотаріату є функція медіатора, запроваджена з прийняттям Закону України «Про медіацію» [17], але питання чи відповідає правовій природі нотаріату надання такої функції є дискусійним.

Крім того окремими законами на нотаріусів покладені і інші обов'язки. Так Податковим кодексом України передбачений обов'язок нотаріуса щодо перевірки сплати податків у разі посвідчення договорів чи видачі свідоцтв про право на спадщину, за якими у фізичних осіб виникає обов'язок такої сплати, а також обов'язок повідомлення податкових органів про вчинення певних видів нотаріальних дій, внаслідок яких у фізичних осіб виникають податкові зобов'язання [18]. Подібні положення містить також Закон України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування», який передбачає перевірку нотаріусом сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування з операцій купівлі-продажу нерухомого майна та повідомлення Пенсійного фонду України про такі договори [19]. Хоча законодавець в порівнянні з Законом України «Про податок з доходів фізичних осіб» [20] в Податковому кодексі України змінив роль нотаріуса, адже на сьогодні він не є податковим агентом в разі посвідчення договорів і не несе відповідальності за сплату податків, але все ж зобов'язаний контролювати таку сплату та повідомляти фіскальні органи про укладені правочини чи видачу свідоцтв про право на спадщину, тому в цих випадках нотаріус здійснює фіскальну функцію.

Також відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» нотаріус є спеціально визначеним суб'єктом первинного фінансового моніторингу, що в свою чергу покладає обов'язок на нотаріуса здійснювати моніторинг фінансових операцій клієнта, зокрема, щодо купівлі-продажу нерухомості або управління майном при фінансуванні будівництва житла, купівлі-продажу суб'єктів господарювання та корпоративних прав [21].

Всі ці функції варто виділити в окрему групу, а саме – додаткові функції, оскільки вони мають іншу правову природу, ніж цивільні правовідносини, в межах яких до нотаріуса звертаються особи за вчиненням нотаріальних дій. При цьому варто зазначити, що окремі з цих функцій, такі як функція державного реєстратора, мають змішаний характер, оскільки можуть бути як похідними, так і додатковими. Також серед додаткових функцій необхідно виділити дві функції – функція суб'єкта первинного фінансового моніторингу та фіскальна функція, оскільки вони встановлені як обов'язкові для виконання нотаріусом у зв'язку зі здійсненням ним но-

таріальної діяльності і, швидше за все, покликані для того, щоб не допустити завдання шкоди інтересам держави.

Така класифікація функцій нотаріату не є догмативною і здійснена для більш чіткого розуміння правової природи як нотаріату, так і його функцій, основною метою якої було виділити нотаріальну функцію нотаріату з-поміж інших функцій, оскільки розвиток саме цієї функції нотаріату можна вважати основним і пріоритетним.

6. Висновки

1. Визначено поняття «функцій нотаріату» як основних напрямів або узагальнених видів діяльності нотаріату, в яких виражається роль і призначення нотаріату в суспільстві й державі, його соціальна цінність та найважливіші правові риси.

2. В сучасних умовах нотаріату притаманна значна кількість функцій, які не завжди відповідають його ролі та призначенню в суспільстві, і задля відділення одних функцій від інших проведена така класифікація функцій нотаріату:

– основна функція – нотаріальна функція, яка полягає в забезпеченні безспірності в цивільних правовідносинах і охоплює правоохоронну, правозахисну та праворегулюючу функції нотаріату. Зокрема розширено сприйняття правозахисної функції нотаріусів на випадки, коли вони встановляють ознаки кримінального правопорушення, про які мають повідомити правоохоронні органи;

– похідні функції (реєстраційні функції);

– додаткові функції (функція державного реєстратора, суб'єкта первинного фінансового моніторингу, медіатора, фіскальна функція).

Конфлікт інтересів

Автори декларують, що не мають конфлікту інтересів стосовно даного дослідження, в тому числі фінансового, особистісного характеру, авторства чи іншого характеру, що міг би вплинути на дослідження та його результати, представлені в даній статті.

Фінансування

Дослідження проводилося без фінансової підтримки.

Доступність даних

Рукопис не має пов'язаних даних.

Література

1. Фурса, С. Я., Фурса, Є. І. (2001). Нотаріат в Україні. Теорія і практика. Київ: А.С.К., 975.
2. Федоренко, Т. В. (2012). Нотаріат як форма захисту прав і законних інтересів громадян. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право, 20, 263–266. Available at: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/13533/1/НОТАРІАТ%20ЯК%20ФОР%20МА%20ЗАХИСТУ%20ПРАВ%20І%20ЗАКОННИХ%20ІНТЕРЕСІВ%20ПРО%20МАД%20ЯН.pdf>
3. Долинська, М. С. (2011). Функції українського нотаріату: поняття та види. Форум права, 4, 208–212. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2011_4_34
4. Дякович, М. М. (2016). Нотаріат як інститут охорони і захисту прав та інтересів осіб. Право України, 6, 114–119.
5. Szécsényi-Nagy, K. (2009). New functions of Hungarian civil law notaries. Acta Juridica Hungarica, 50 (2), 213–227. doi: <https://doi.org/10.1556/ajur.50.2009.2.4>
6. Білодід, І. К. (Ред.) (1979). Словник української мови. Т. 10: Т-Ф. Київ: Наукова думка, 658. Available at: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0001355%5F3
7. Шемшученко, Ю. С. (Ред.) (2004). Юридична енциклопедія. Т. 6: Т-Я. Київ: Українська енциклопедія, 768.
8. Про прокуратуру (2014). Закон України № 1697-VII. 14.10.2014. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>
9. Про нотаріат (1993). Закон України № 3425-XII. 02.09.1993. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>
10. Цивільний кодекс України (2003). Кодекс України № 435-IV. 16.01.2003. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
11. International Union of Notaries. Principles of the notarial function. Available at: <https://www.uinl.org/principios-de-la-funcion>
12. Положення про Спадковий реєстр (2011). Наказ Міністерства юстиції України № 1810/5. 07.07.2011. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0831-11#Text>
13. Положення про Спадковий реєстр (2005). Наказ Міністерства юстиції України № 51/5. 17.10.2000. В редакції Наказу Міністерства юстиції України № 33/5. 07.04.2005. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0714-00/ed20050418#Text>
14. Фурса, С. Я. (Ред.) (2012). Теорія нотаріального процесу. Київ: Алерта; Центр учбової літератури, 920.
15. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень (2004). Закон України № 1952-IV. 01.07.2004. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text>

16. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань (2003). Закон України № 755-IV. 15.05.2003. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>
17. Про медіацію (2021). Закон України № 1875-IX. 16.11.2021. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>
18. Податковий кодекс України (2010). Кодекс України № 2755-VI. 02.12.2010. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
19. Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування (1997). Закон України № 400/97-ВР. 26.06.1997. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/400/97-вр#Text>
20. Про податок з доходів фізичних осіб (2003). Закон України № 889-IV. 22.05.2003. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-15#Text>
21. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (2019). Закон України № 361-IX. 06.12.2019. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>

Received date 15.11.2022

Accepted date 20.12.2022

Published date 30.12.2022

Кияниця Ліна Володимирівна, Аспірант, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького, вул. Троїхсвятительська, 4, м. Київ, Україна, 01001

E-mail: notar9095@ukr.net